

A. P. Čehov.

K njegovim črticam »Momenti«, pripisal¹⁾

Ivan Prijatelj.

Neapolju sem videl v »Museo Nazionale« bronzo, ki je vzbudila moje zanimanje. V takozvanem »Salonu« je, pri desnem izhodu, izkopina iz Pompejev, grški original iz četrtega stoletja pred Kr.; njen umetnik je neznan. Predstavlja pa Herma, sedečega na skali. Božji sel počiva. Ta okolnost me je zanimala. Kdor je prepotoval s katalogi v roki italijanske muzeje in videl brezštevilne Merkurje leteče in pritrjene na masivne podlage, ta bo izvestno postal par hipov pred to bronzo. — Hermes je božji poslanec, ki je neprestano na potu. Zato je samo ob sebi umevno, da ga predstavljajo hitečega na perutih skozi zrak. In takšen kip pogledaš ter greš dalje, ker je vse samo ob sebi umevno na njem. Sedeči Hermes pa me je presenetil, in kolikor dalje sem stal pred njim, toliko bolj mi je bilo jasno, da je v tej bronzi neka ideja, kateri na ljubo je mogel samo velik umetnik odstopiti od šablone.

Hermes sedi; ali kako sedi? Majhno se je spustil na skalo. Hermes počiva; ali kako počiva? Nobena mišica ni odnehala na njem. Noge je upognil, a tako, da človek misli: vsak hip bo poskočil in izginil z vetrom. Celo telo je koncentrirano v eno samo napeto linijo. Nobena kita ni popustila, ampak vse samo za trenotek mirujejo.

Tu ga vidite božjega sla! V resnici, to je brzotek, da mu ga ni para: sedel je, da bi se odpočil, a njegovo telo je še vedno v isti napetosti, istem spehu.

Tako ne počiva nihče drugi. To je Hermov počitek, počitek brzoteka. Ta počitek je samo trenotje, a ta kratka ped časa združuje v sebi in razločno kaže ves značaj božjega sla. Zdi se, kakor da bi bilo celo njegovo navadno življenje združeno v tem nenavadnem momentu — ki se redko primeri — kakor v kapljici, iz katere bleščeče odseva vse njegovo bistvo.

Take kratke in redke momente ustvarja Čehov.

Življenje mu je smešna, brezupna in brezizhodna puščoba, lena in brezsilna v svojem samozadovoljstvu. To je enakomerna služba

¹⁾ Momenti. Iz spisov A. P. Čehova. Prevedel Ivan Prijatelj. Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1901.

telesu. Duša se sploh ne giblje več, žalosti ni, neizpolnljivih idealov ni. In tako se duša skrči, da je skoro več ni. — Pa pride včasih človeček s čisto majhno — sicer korektno — dušo in gre mimo nas. V usodni uri gre. Kajti ravno visi na nebu majhen oblaček sanj in iluzije. In primeri se, da pelja človečka z malo, korektno dušo njegova pot tako, da ga za hip obsenči oblaček sanj, oblaček iluzije. In človečku z malo in korektno dušo je za trenotek sladko in grenko. Ognjev (»Verica«) ne ve, odkod je to prišlo in kam to vede. Nerazumljivo je, temno bolj nego vsi matematični problemi. Zato je mučno, a obenem je dobro, sladko, čudovito . . .

Toda: vsa ta lepa čuvstva, vse te lepe misli! To vendar ne pride in se ne izpolni! S takim vzklikom završi pošteni razum človečkov take praznične hipe, in potem se zopet vleče prejšnje življenje, kakor se je vleklo včeraj in se bo vleklo jutri. To je tragizem malenkostnega in smešnega.

M o m e n t je bil, trenotje.

Pa bil je moment, ki nam je pokazal zaprtnjaka jasneje, reliefneje nego cel roman, ki bi ga bil opazoval pol življenja pri njegovih vsakdanjih opravkih.

Čehov ljubi popisovanje pokvek življenja v njih kričeči okornosti, neživljenskosti. To je nekaka romantična nerodnost. Čehovu služi za humor, a še pogosteje za ozadje, na katerem se potem bolj čuti in bolj uživa dihajoča blaženost trenutja, njegovega momenta, ter se zvonkeje smeje hipen žarek, ki je šinil na nas, izvabljen od pisatelja iz nadzemskih krajev umetnosti.

Zlasti rad pripoveduje Čehov, kaj more človeku storiti moment. Napisal je na pr. sličico: »Spala bi!« Pestunja Varka je strašno zaspala. Že tako dolgo ni stisnila očesa! Otrok, ki ga ziblje, ji brani. Joka in joka, da ga že davi jok. Varka s težavo in silo odpira oči, vse se ji vrti in megliči pred njimi. Strašno ji je in hudo, da ji nekdo brani spati in živeti, da ji nekdo veže roke in noge. Kdo je to? Otrok. In zavrti se ji misel v glavi: ubiti otroka in potem spati, spati, spati . . . Smejé se krade k zibeli. Nato se uleže na otroka. »Ko ga zaduši, se naglo uleže na pod, srce se ji smeje od veselja, da more zdaj spati, in čez minuto že spi kakor mrtva . . .«

Ob kakem drugem času bi ne naredila tega.

Usodni momenti so v življenju. In Čehov vedno na novo pripoveduje, kaj morejo prizadeti človeku taki momenti. »Na poti« ima naslov druga njegova slika. Dvoje ljudi se snide v njej v samotni gostilni, kjer se je ustavila pošta na noč. To je Liharjev,

ruski skitalec, ki je fanatično gorel in deloval že za vsa mogoča naziranja, in Ilovajska, mladenka, ki potuje na božične praznike domov. Doma ima očeta in brata, ki gospodarita sama na samotnem posestvu. V veliki sobi za tujce pričakujeta jutra. Razvije se med njima pogovor. Liharjev pripoveduje mladi ženski zgodovino svojih fanatičnih ver: kako je veroval v znanost, potem v nihilizem, demokratizem, komunizem in naposled v neprotivljenje zlu. A on ni veroval »kakor nemški doktor filozofije«, ampak za vsako vero je »živel ves, vsaka mu je trgala srce na kosce«. Za svoje vere je žrtvoval vse: »bil sem bogat, sedaj imam 42 let, starost je pred nosom, a jaz sem brez strehe kakor pes, ki je ostal po noči zunaj dvorišča«, pravi sam o sebi. Ta človek je bil nesreča za vse, kdor ga je ljubil. Svojo ženo je pogubil, ženo, ki mu je bila vdana kakor sužnja. »Povem vam, gospodična, da je ženska vedno bila in vedno bo sužnja moškega,« je rekel in udaril s pestjo po mizi. »Ona je nežen, mehak vosek, iz katerega je moški delal vselej, kar je hotel... Najponosnejše, najsamozavestnejše ženske, če se mi jih je posrečilo navdušiti za svojo vero, šle so za menoj brez pomisleka in delale, kar sem hotel! Iz nune sem napravil nihilistko, ki je kmalu potem, kakor sem slišal, streljala na žandarja. Moja žena me ni zapustila pri mojih pustolovščinah ni za minuto, menjala je svojo vero vselej, kadar sem menjal jaz svojo ekstazo.«

»Blago, vzvišeno suženjstvo!« vzklikne Liharjev in začne navdušeno popisovati to »zvestobo do groba«, to »poezijo srca«, ta »ženski zmisel življenja«. Bliža se jutro in čas odhoda.

Zdani se. Ilovajska seda na sani. Še enkrat se ozre po Liharjevu, kakor da bi mu hotela nekaj povedati. On priteče k sanem, a ona mu ne reče ni besedice. Ali pogleda ga tako, da se mu zazdi, da bi mu bilo treba napraviti samo še par dobrih potez, in deklica bi mu odpustila vse nezgode, starost in nesrečo in šla bi za njim, kamor bi hotel.

V takih trenutkih popisuje Čehov ljudi, ko popadajo s človeka vsi oziri liki luskinine in si stoje samo duše nasproti. Nenavadni, redki so taki trenotki, a človeka osvetlijo kakor ogledalo, in sam se razločno vidi v njih. Človeka kažejo pri poskušnji: ako ga še ni vsakdanjost izpačila, je v stanu pogledati globoko v stvari. »Bogoslovec« (str. 110.) vidi ob takem trenutku verigo, ki veže davne čase s sedanjimi, vidi njen začetek in konec.

Po večini je življenje našemu pisatelju temno, mračno — megla. In ko čitamo Čehova, se vleče ves čas pred našimi očmi ta ne-

skončna megla. Samo včasi se pomoli iz nje razločno človeška postava . . . včasi cela skupina ljudi . . . Približujejo se nam osebe, ki jih je nekaj vznemirilo, spravilo iz enoličnega tira, prihajajo in gledajo, kakor da bi nam hoteli nekaj povedati. V teh hipih čutimo, kako dela veliki ruski umetnik momenta, kako mu gre čopič, kako se mu razkošno ulegajo barve . . . vse se giblje, vse živi, vse diha pred nami. Pa preteče minuta, in osebe se začno počasi oddaljevati v ozadje, izginjajoč v megli, ki se zopet vleče mimo nas. In zopet ima umetnik na paleti samo sivo barvo. Moment je pri kraju . . . A še po preteku momenta zna spraviti Čehov par močnih učinkov do veljave: začuje se na pr. poslednji korak iz pravega življenja v morje vsakdanjosti in kot končna poënta: klic iz daljnega kraja.

»Zbogom, moj zaklad!« zakliče stari profesor na koncu »Dolgočasne povesti« za odhajajočo igralko, svojo rejenko Katjo, katero je skrivaj ljubil. Tako vzklikne za njo, in mi vemo, da gre nato tiho umirat. Čehov molči, in povest je končana.

Čehov ima čisto svojo maniro pripovedovanja. Popisuje stvari, kakršne so, opozarja od časa do časa na nekatere tone, podčrtava sedaj to, potem ono potezo in nas nepričakovano preseneča z vedno novimi, fino opazovanimi niansami. To je njegovo vnanje pripovedovanje. A za tem je neka folija, ki ni izražena, ki se ne vidi, ampak čuti za besedami . . . Ko čitaš, raste, se dviga, širi . . . in ko si pri koncu, te objame z zmagujočo silo.

Črtice Čehove so kratke, in kratki so njegovi momenti, a so momenti duše. Duša pa je vseobjemajoča, neskončna, večna. In zato je vtisnjen tudi tem kratkim momentom pečat večnosti.

*

Čehov se je porodil leta 1860. v Taganrogu ob Azovskem morju. Gimnazijo je obiskoval v domačem mestu, univerzo (medicinsko fakulto) v Moskvi. Že kot vseučiliščnik je mnogo pisateljval in preživljal s tem sebe in svoja dva brata. Par let je bil v uredništvu humorističnega lista »Budilnik«, obenem je pisal v druge satirično-humoristične liste (»Strekozo«, »Oskolke« . . .). V tedanji revščini si je nakopal prsno bolezen, katera ga še sedaj muči. V osemdesetih letih ga je pridobil Suvorin za svoje »Novoje Vremja«. Tu so izšle kot podlistki njegove slike, katere je zbral 1887. v zbirkah: »Humoristične povesti«, »Pestre povesti«, »V somraku« . . . Pozneje je izdal skoro vsako drugo leto kakšno novo zbirko. Predlanskim je začel izdajati Marks v Peterburgu njegove »zbrane spise«, katerih

je izšlo dozda sedem zvezkov. Zadnje njegovo delo je drama »Tri sestre«, ki se je predstavljala z uspehom konec februarja.

Ob priliki Puškinskega jubileja je bil izvoljen častnim členom peterburške akademije. Bolehni pisatelj biva zavoljo milejšega podnebja večidel v Jalti na Krimu. Kakor človeka Čehova vsi njegovi znanci soglasno hvalijo, češ, da je jako mehke in dobre duše in zelo priljuden.

Dama s psičkom.

Povest. Spisal Anton Čehov.

I.

Govorili so, da se je pojavila na nabrežju nova oseba: dama s psičkom. Dmitrij Dmitrič Gurov, ki je bil v Jalti že dva tedna in se je bil v njej že udomačil, se je tudi začel zanimati za nove goste. Sedeč v paviljonu pri Vernetu, je videl, kako je šla po nabrežju mlada dama, blondinka srednje rasti, s čepico na glavi. Za njo je tekkel bel špic.

In potem jo je srečaval v mestnem vrtu in na tratini po nekolikokrat na dan. Šetala se je sama, vedno v isti čepici, z belim špicem. Nihče ni vedel, kdo je, in rekli so ji enostavno: dama s psičkom.

»Če je tu brez moža in brez znancev,« je mislil Gurov, »potem bi se izplačalo seznaniti se ž njo.«

Prekoračil še ni bil štiridesetih let, a imel je že hčer pri dvanajstih letih in dva sina gimnazijca. Oženil se je bil zgodaj, še ko je bil v drugem letu vseučilišča, in zdaj je bila videti žena njegova še enkrat starejša od njega. To je bila visoka ženska, s temnimi obrvmi, odločna, resna in solidna in, kakor se je sama imenovala, misleča. Mnogo je brala, pisala ni v svojih pismih črke *ъ*, in klicala je moža Dimitrij, a ne Dmitrij. A on jo je imel na skrivnem za omejeno, tesnosrčno in nefino; bal se je je in ni rad bival doma. Varati jo je bil začel že davno in varal jo je pogosto, in najbrž zato se je izražal o ženskah skoraj vedno slabo. Kadar so v njegovi navzočnosti govorili o njih, imenoval jih je: »Nižja rasa!«

Zdelo se mu je, da ga je bridka izkušnja dovolj naučila, da jih imenuje, kakor se mu ljubi. A vendar bi ne bil mogel brez te »nižje rase« preživeti niti dveh dni. V moški družbi mu je bilo